Başlangıcından Günümüze

TÜRK ROMANI

Yıllara ve yazarlara göre
romanımızın tarihi

•

Özet ve değerlendirme

Genişletilmiş 3. baskı

N. Ziya Bakırcıoğlu

ÖTÜKEN

N. Ziya Bakırcıoğlu; Erzurumlu bir ailenin çocuğu olarak 1941 yılında doğdu. İlk, orta, lise tahsilini Erzurum'da tamamladıktan sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden ve Çapa Yüksek Öğretmen Okulu'ndan mezun oldu. Çeşitli şehirlerde edebiyat öğretmenliği yaptı. Yedeksubay olarak askerliğini yaptıktan sonra 1976 yılında İstanbul'a döndü. Eyüp Lisesi'nde ve Erenköy Kız Lisesi'ne öğretmenlik yaptı. 1994'te emekliye ayrıldı. Yazı hayatına çok küçük yaşlarda şiirle başladı. Lise yıllarında deneme ve tenkit türlerine yöneldi. Bu çalışmalarını mahalli gazete ve dergilerde yayınladı. Daha sonraki yıllarda yazdığı yazılar *Millî Gençlik, Hareket, Hisar, Yönelişler* gibi dergilerde yayınlandı. *Dergâh Yayınları* tarafından neşredilen *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*'nin yayın kurulunda ve yazarları arasında bulundu. Emeklilik dönemini güzel verimlerle süslemiştir. *Remzi Oğuz Arık'ın Fikir Dünyası* adlı eseriyle 2001 yılında Türkiye Yazarlar Birliği, Biyografi Yazarlığı Ödülü'ne layık görüldü. Yayınevimizden çıkan eserleri de büyük alaka görmüş ve kısa zamanda tekrar tekrar basılmıştır. 2009 yılında İstanbul'da vefat etti. Genç yaşlı bütün edebiyat okurlarının öğretmenidir. Derlediği ve telif ettiği eserleriyle edebiyatımız ve edebî türlerimiz üzerindeki alakayı canlı tutup şekillendirmiş, okuyucuya dil zevki kazandırmıştır.

Eserleri:
- *Şâh Beyitler*, Ötüken Neşriyat, 2. Baskı, 2008.
- *Halk Şiirimiz*, Ötüken Neşriyat, 2007.
- *Yunus Emre Dîvânı*, Ötüken Neşriyat, 5. Baskı, Ocak 2015.
- *Başlangıcından Günümüze Türk Romanı –Yıllara ve Yazarlara Göre Romanımızın Tarihi-*, Ötüken Neşriyat, 11. Basım, Eylül 2013.
- *Remzi Oğuz Arık'ın Fikir Dünyası*, Dergâh Yayınları, 2001.

İçindekiler

Önsöz 9

Roman Tahlilleri

Ahmet Midhat Efendi
Felâtun Beyle Rakım Efendi 15
Namık Kemal
İntibah 22
Samipaşazâde Sezaî
Sergüzeşt 34
Recaizâde Mahmut Ekrem
Araba Sevdası 44
Halit Ziya Uşaklıgil
Aşk-ı Memnu 50
Mai ve Siyah 64
Mehmet Rauf
Eylül 73
Hüseyin Rahmi Gürpınar
Kuyruklu Yıldız Altında Bir Evlenme 84
Reşat Nuri Güntekin
Çalıkuşu 93
Peyami Safa
Dokuzuncu Hariciye Koğuşu 102
Fatih-Harbiye 111
Yakup Kadri Karaosmanoğlu
Kiralık Konak 120
Yaban 126
Halide Edip Adıvar
Ateşten Gömlek 135
Sinekli Bakkal 142
Abdülhak Şinasi Hisar
Fahim Bey ve Biz 150
Yaşar Kemal
İnce Memed 160
Ahmet Hamdi Tanpınar
Huzur 169
Tarık Buğra
Küçük Ağa ve Küçük Ağa Ankara'da 183
Osmancık 197

Kemal Tahir
Yorgun Savaşçı 213
Abbas Sayar
Yılkı Atı 224
Emine Işınsu
Küçük Dünya 233
Mehmed Niyazi (Özdemir)
İki Dünya Arasında 240

Romancılarımız ve Romanları 246
Yıllara Göre Romanlarımız 265
Kitabiyat 296

Üçüncü Baskı İçin

ÖNSÖZ

Türk Romanı adlı bu eser, 1983 yılında ilk baskısı yapılırken, daha önce Ötüken Neşriyat tarafından yayınlanan *Yüz Büyük Roman*[*] adlı üç ciltlik eserin devamı olarak düşünülmüştü.

Bu düşünce ve dileğimiz devam ediyor.

Amerikalı eğitimci ve yazar Abraham H. Lass, yukarda adı geçen eserinde *Don Kişot*'dan *Doktor Jivago*'ya kadar dünya edebiyatının önde gelen yüz romanını inceliyor, özet ve tenkitlerini veriyordu. Bu incelemede hiç bir Türk romanına yer verilmemişti. Bu eksikliği tamamlamak üzere, Türk edebiyatının önemli saydığımız romanlarının özetlerini vermek ve değerlendirmesini yapmak istemiştik.

Abraham H. Lass, eserinin önsözünde, roman okuyucusunun bilhassa *Romancının realite görüşü, Romandaki karakter, Romancının çalışma tarzı, Karakterlerin belirtilmesi, Görüş noktası, Plân, Hikâye, Tez, Üslûp* gibi romanın temel yapısını teşkil eden unsurların gözönünde bulundurulması gerektiğini söyler. Türk edebiyatında ise bu tip bir metod getirmeyi ön plâna alan en önemli tenkidin Rahmetli hocamız Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın *"Bir Şairin Romanı: Huzur*[**] adını taşıyan makalesini olduğunu söyleyebiliriz. Prof. Dr. Mehmet Kaplan, bu yazısında Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Huzur* romanını *Zaman ve Mekân, Şahıslar* -özellikleri ve bir-

---

* Abraham H. Lass, *Yüz Büyük Roman* (Çev. Nejat Muallimoğlu) 3 C. Ötüken Yayınevi, İstanbul 1980.

** Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Bir Şairin Romanı: *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,* C.XII, XIII, İstanbul 1962, 1964.

biriyle münasebetleri- *Kompozisyon, Dil ve Üslûp* açılarından incelemiştir.

Biz, ele aldığımız romanları incelerken bu iki metodu gözönünde bulundurduk ve anahatlarıyla her romanı *Tez* (yazarın hayat, cemiyet, insan, din, tabiat, ahlâk vb. karşısındaki tutumu), *Tipler, Zaman ve Mekân, Çatışma* (Tipler arasındaki münasebetler), *Gerilim* (romanın sürükleyiciliği, heyecan temposu) *Dil ve Üslûp* gibi bakış açılarından değerlendirmeye çalıştık.

Eserlerini incelediğimiz romancılar, aşağı yukarı bütün tenkitçilerin değeri üzerinde birleştiği şahsiyetlerdir. Tek tek romanlarını incelerken, bugüne kadar çeşitli yazarlar tarafından bu romanlar ve yazarları hakkında ileri sürülmüş görüşlere ve tenkitlere çok yakın sonuçlar elde ettik. Bu da, aradan geçen zaman zarfında, bakış açıları değişik olsa bile tenkitçilerin bazı ortak görüşlere ulaşmış olduklarını gösterir.

Her roman, çeşitli unsurlarına ağırlık verilerek incelenebilir. Hatta bazı romanlar ideolojik, politik, sosyolojik açılardan da ele alınabilir. Biz burada ele aldığımız romanları tarafsız bir gözle incelemeye çalıştık. Bu romanların kendimize göre güzel veya kusurlu taraflarını göstererek, bu güzelliklerin veya kusurların sebeplerini araştırdık. Elbette, başka bir açıdan bu romanlara bakılsa, başka sonuçlara ve hükümlere ulaşılabilirdi.

*
* *

Kitabın bu üçüncü baskısında önemli sayılabilecek bazı değişiklikler yapılmıştır:

1. İlk ve ikinci baskılardaki *Türk Romanının Genel Görünüşü* başlıklı bölüm, ayrı bir çalışmada değerlendirilmek üzere, bu baskıdan çıkarılmıştır.

2. Kitaba, sekiz yeni romanın özet ve değerlendirmeleri eklenmiştir.

3. Edebiyat tarihçileri ve araştırmacılara -kolaylık sağlar diye- *Romancılarımız ve Romanları* bölümüne 1980 yılından 1990 yılı sonuna kadar yazılmış olan romanlar ilâve edilmiştir.

İlk baskıda olduğu gibi, şimdi de ele alınan romanların basılmış olanları gözönünde bulundurulmuş, tefrika halinde kalmış eserler üzerinde durulmamıştır.

*
* *

Bu önsözün son sözü olarak, yıllarca süren bu çalışma boyunca ısrarlı teşvikleri ve yardımları ile işimizi kolaylaştıran üç değerli dost Nurhan Alpay, Mahmut Yıldırım ve Mustafa Miyasoğlu'na minnet ve teşekkürlerimi sunduğumu ifade etmek isterim.

12 Ekim 1995, Bostancı
N. Ziya Bakırcıoğlu

Roman Tahlilleri

Ahmet Midhat Efendi

Felâtun Beyle Rakım Efendi*

Başlıca Şahıslar

Felâtun Bey: Batılılaşmayı yanlış anlamış, eğlence ve giyim meraklısı, mirasyedi, iyi yetişmemiş, züppe bir genç.

Râkım Efendi: Küçük yaşta yetim kalmasına rağmen kendi kendisini yetiştirmiş, akıllı, tutumlu, nisbeten yerli değerleri benimsemiş bir delikanlı.

Özet

Alafranga hayata meraklı olan Mustafa Merakî Efendi'nin biri kız, biri erkek iki çocuğu vardır. Onları çok şık ve gösterişli bir şekilde giyindirir, fakat tahsil ve terbiyelerine önem vermez. Oğlu Felâtun Bey, büyüyünce kalemlerden birisine memur olur ama işine gitmez; vaktini, eğlence yerlerinde geçirir. O, tıpkı babası gibi bir batı hayranıdır. Fakat batılılaşmayı sadece dışıyla almış, giyinmek, eğlenmek, yarım yamalak Fransızca konuşmak, kumar oynamak gibi şeyler sanmıştır. Okumaktan nefret eder. Kitapların sadece cildine ve kütüphanedeki görünümüne önem verir. Vaktinin çoğunu terziler ve ayakkabıcılarda, tanıdığı zengin ailelerin ziyaretlerinde geçirir.

---

* Bu incelemede gerektiği zaman, eserin eski harflerle yapılmış ilk baskısına müracaat edilmekle birlikte esasta, Sacit Erkan'ın yeni harflerle yayınladığı nüsha kullanılmıştır. (Yurttaş Kitabevi, İstanbul 1966)

Babası ölünce, kendisine yüklü bir miras kalır. Bugünlerde Polini adlı bir Fransız aktrisine âşık olmuştur. Bütün servetini o kadınla birlikte yer, bitirir, bir yığın borca girer. Sonunda bir dostunun yardımıyla Akdeniz adalarının birinde bir mutasarrıflık elde ederek, İstanbul'dan uzaklaşır.

Râkım Efendi ise, Tophane kavaslarından birinin oğludur. Babasını çok küçük yaşta kaybetmiştir. Annesinin ve dayısının yardımıyla tahsilini tamamlar, rüştiyeyi bitirir. Kendi kendisini yetiştirir. Hariciye kalemine memur olarak girer. Sevilen ve sayılan bir insan olmuştur. Fransızca öğrenir, tercümeler yapar, yabancılara Türkçe dersleri verir. Böylece bir yandan geçimini sağladığı gibi, öte yandan bir miktar para biriktirir. Cânân adlı küçük bir cariye satın alarak onu okutur, terbiye ve tahsilini tamamlatır. Fransızca ve piyano dersleri aldırır. Sonunda Cânân ile evlenir.

Değerlendirme

Felâtun Beyle Râkım Efendi, Ahmet Midhat Efendi'nin ilk romanlarından olmasına rağmen en başarılı romanlarından birisidir. Eser, Midhat Efendi'nin sürgün edildiği Rodos'da 1875'de yazılmış, 1876'da neşredilmiştir.

Bu roman, her şeyden önce Tanzimat'ın ilânıyla hızını ve yoğunluğunu artıran batılılaşma meselesi karşısında yazarın tavrını ortaya koymak için yazılmıştır. Batılılaşma meselesi, Ahmet Midhat Efendi'nin hemen bütün eserlerinde geniş bir yer tutar.*

O, bu eserde mümkün olduğu kadar yerli bir tip ile mümkün olduğu kadar alafrangalaşmış bir tipi karşılaştırarak, bu meseleye bir çözüm arar, okuyucusuna gerçeği an-

* Bu konuda yapılmış geniş kapsamlı bir inceleme için bak. M. Orhan Okay: *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi,* Dergâh Yayınları, İstanbul 1975.

latmaya çalışır. Eserin bir yerinde "Zamanımızın gençlerinin ahvâl-i umûmiyesinden işte size iki numûne-i ahlâk!" diyor. Ahmet Midhat Efendi, aslında alafrangalığa karşı değildir. O, "Hakiki alafrangalığı" arıyor. Onun gözünde Râkım Efendi, gerçek bir alafrangadır.

Felâtun Bey, batı medeniyetini temsil eder. Onun batılılaşma anlayışı, her şeyden önce bir merak konusudur. Babasının adının Merakî oluşu, bu hususiyeti izah içindir. Kendi adı da eski Yunan filozofu Eflâtun'dan kinayedir.

Râkım Efendi ise akıllı, tutumlu, hesabını bilen bir gençtir. Râkım adı bu hususiyetlerinden dolayı seçilmiştir. Râkım Efendi'nin yetişmesi ve yükselmesi ile Ahmet Midhat Efendi'nin kendi hayatı arasında büyük benzerlikler vardır. Aşağı yukarı Râkım'ın mâcerâsı, Ahmet Midhat'ın mâcerâsından başka bir şey değildir. Kendisine "Yazı Makinası" adı takılmış olan Ahmet Midhat, romanının kendisine benzeyen bu kahramanına "İş Makinası" lakabını takar.

Felâtun Bey, karikatürize edilmiş bir tiptir. Yazar onunla yer yer alay eder. Onun bir haftalık hayatını şöyle anlatıyor:

> *Cuma günü eğlence yerlerine gider. Cumartesi günü dinlenir. Pazar günü eğlence yerleri pek neşeli olduğu için yine eğlencededir, bütün yorgunluğunu Pazartesi çıkarır. Salı günü Kalem'e gitmeye niyetlenirse de hava iyi olmadığından vazgeçer, Beyoğlu'na çıkar. Çarşamba günü şöyle bir kaleme uğrar bir haftalık macerasını anlatır. Perşembe günü akşama kadar uyur.*

Felâtun Bey, tam bir züppe tipidir. Araba Sevdasındaki Bihruz ile büyük bir benzerlikleri vardır. Aynı tip, Hüseyin Rahmi'nin Yakup Kadri'nin ve Peyami Safa'nın bazı romanlarında da karşımıza çıkar.

Yazarın Felâtun Bey'i gülüçleştirme arzusu, roman boyunca devam eder: "Kıyafeti her türlü tarifden âcizdir, bil-

mediği konularda ukalalık eder, Fransız aşçı ile oynaşırken mayonezi üzerine döker, ayağında bombar gibi bir pantolon vardır, dans ederken pantolonu yırtılır..” Yazar, her fırsatta Felatun Bey’i hırpalamıştır.

Fakat Râkım Efendi, gerçeğe uygun ve canlı bir tiptir. Batı medeniyetini toptan inkâr etmez. Hatta doğu ile batı arasında bir sentez unsuru olur. Arada bir içki içer, Madam Yozefino ile gizli ilişkisi vardır. Ders verdiği İngiliz kızları kendisine âşıktır.

Romanın halk için yazıldığı bellidir. Üslûp, tam bir meddah hikâyecisinin üslûbudur. Bu üslûp zaman zaman iyice çığırından çıkar, yârenliğe dönüşür:

> *Erbâb-ı mütalâa meyânında bu kadar saadeti Râkım için çok görenler varsa, zulmetmiş olduklarını kendilerine ihtar ederiz. Siz bu iki fikrin hangisini tasvib edersiniz? Hele biz Râkım’ı tasvib ederiz. Ne zannetiniz ya? Rica ederiz, Cânân’ı öyle bir yılışık âşüfte zannetmeyiniz. Râkım’ın icra eylediği Kâğıthâne âlemini beğendiniz mi? Şu sualimizi abes görmeyiniz. Zira bu suretle edilen teferrüçleri çok kimseler beğenmez. Evet, alafranga âlemin bu gibi ahvâlinden malumâtınız yoksa, size o malumâtı da verelim. Mihriban hanımı hiç hatırınıza getirdiğiniz var mı? Ne dersiniz yahu? Mihriban hanım, kadın bir karı çıktı be. Gidemiyek ki gitsin. Korkarız paralar. Korkacağınıza dinleyiniz. Adam, bırak şu herifi be. Nasıl bırakırız? Hikâyemizin nısfına müşterek olan bu zatı nasıl terk ederiz. Ne o şaştınız mı? Hey kardeşim hey, içinizde Râkım halinde büyümüş adam varsa sây-ı dest olarak ilk kazandığı paraya ne kadar sevinmiştir, hatırlasın...*

Yüz doksan sayfalık romanın en az yarısının üslûp seviyesi budur.

Yazar, sık sık romanın akışını keserek okuyucularına seslenir, sorular sorar, sonra da kendi kanaatlerini söyler. Bu, onun hemen bütün eserlerinin birinci plânda gelen hususiyetidir. Ahmet Midhat Efendi, kendisine verilen ünvana lâyık olabilmek için her zaman bir "Hâce-i Evvel"dir. Romanı yazmaktan gayesi, okuyucusuna ibret dersi ve bilgi vermek, örnek göstermektir.

Ahmet Midhat Efendi, hikâye ve romanın ne olduğunu anlatırken "Hikâye okumaktan maksat, yalnız vak'a adamlarının başlarından geçenlerle gâh müteessir, gâh mütelezziz olarak vakit geçirmekten ibaret olmayıp, hikâye mütalaa olunarak bittikten sonra vak'aya alelumum atılacak bir icmal-i nazarî sonunda bir de hüküm çıkarmak, roman mütalaasında dahil bulunan maksatların başlıcalarından birisidir" diyor.

İşte Ahmet Midhat Efendi'nin romancılığının gayesi budur. Onun hemen hemen bütün romanlarındaki konu basitliği, tiplerin zıtlığı ve sathiliği, üslubunun yârenlik edası taşıması ve öğretici tavrı hep bu anlayışla izah edilebilir.

O, romanının kahramanlarına karşı tarafsız değildir. Felâtun Beyi nasıl gülünç durumlara soktuğunu yukarda söylemiştik. Râkım Efendi'yi ise okuyucuya sevdirmek emelindedir. Romanının 40 sayfası Felâtun Bey'e, 150 sayfası Râkım Efendi'ye ayrılmıştır.

Ahmet Midhat Efendi, halk için yazan bir romancı olması dolayısıyla Türkçe'de sadeleşme taraftarıdır. *Dağarcık* Mecmuasının ilk sayısında yayınlanan bir yazısında "Bir kelimenin Türkçesi, fakat maruf olan Türkçesi varsa, onun yerine Arapça ve Farsça bir söz kullanılmazsa, lisanımızın sadeliği bir kat daha artar" diyor.

O, Felâtun Beyle Râkım Efendi romanından rastgele seçtiğimiz *telezziât-ı maddiyye ve maneviyye, kâffe-i şuuhât-ı umur, eşîa-i enzar, ber-vech-i matlub, hutut-ı şua-i enzâr, cevv-i*

hava, şaşa'a-endâz-ı letafet, erbab-ı gayret, berk-i himmet izhâr-ı acz... türünden yüzlerce tamlamaya rağmen bu görüşüne sadık kalmıştır.

Netice itibariyle, Felâtun Beyle Râkım Efendi romanı, Edebiyat ve roman tarihimiz açısından önemli bir eserdir. Ele aldığı mesele, aşağı yukarı bugün de devam etmektedir. Ama eskimiş dili, kusurlu tekniği, yazarın romana bakışındaki aksaklığı ile belli bir seviyenin üstündedir demek mümkün değildir.

Ahmet Midhat Efendi

Tanzimat dönemi yazarı (İstanbul 1844-İstanbul, 28 Aralık 1912) küçük yaşta babasını kaybetti. Mısır Çarşısı'nda bir aktar dükkânında çıraklık yaptı. Üvey ağabeyisinin yanına, Vidin'e giderek orada tahsile başladı. Beş yıl sonra İstanbul'a dönüp Tophane Sıbyan okulunda okudu. Niş Rüştiyesi'ni bitirdi. Memur oldu, Fransızca öğrendi. Tuna Valisi Mithat Paşa tarafından himaye edildi. Tuna gazetesine yazılar yazdı, bu gazetenin başyazarı oldu. Mithat Paşa ile Bağdat'a gitti. Burada Vilayet adına bir basımevi kurdu, gazete çıkardı. Daha sonra kalabalık ailesiyle İstanbul'a dönünce Tahtakale'de küçük bir evde bir matbaa kurarak kitaplar bastı, kendi kitaplarını yayınladı. Basiret gazetesine yazılar yazdı. Devir ve Bedir gazetelerini, Dağarcık ve Kırkanbar mecmualarını çıkardı. Dağarcık'ta çıkan bir yazısından ötürü 1873 de Rodos'a sürgün edildi. İlk romanlarını ve piyeslerini burada yazmaya başladı. 1876'da İstanbul'a döndü. Takvim-i Vekayî gazetesinin başına getirildi. Tercüman-ı Hakikat Gazetesini çıkardı. Darü'lfünun'da tarih, felsefe ve dinler tarihi dersleri verdi.

Tanzimat edebiyatının en tanınmış, popüler olmuş yazarıdır. Türk edebiyatında popüler romanın öncüsüdür. Halk için yazdığı hikâye ve romanlarıyla geniş bir şöhret sahibi oldu. Halkı aydınlatmak ve bilgi vermek uğruna hemen her türde iki yüz kadar eser verdi. Eserlerinin bir kısmı sadeleştirilerek ve yeni yazıya çevrilerek yayınlanmıştır.

Romanları dışındaki eserleri:

Hikâye: *Kıssadan Hisse* (1871), *Letâif-i Rivâyât* (1871), *Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye Hikemiyatının Ahkâmını Tasvir* (1872).

Oyunları: *Açık Baş* (1874), *Ahz-i Sar* (1874), *Hükm-i Dil* (1874), *Çerkes Özdenleri* (1883), *Çengi* (1883), *Eyvah* (1884), *Fürs-i Kadimede Bir Faciâ* (1884).

Fikir Eserleri: *Müdafaa* (1883-85, 3 cilt, Hristiyanlığa Karşı İslamiyetin savunması) *Volter* (1887), *Beşir Fuad* (1887), *Şopenhavr'ın Hikmet-i Cedidesi* (1887), *İstibşar* (1892), *Beşair* (1895).

Seyahat: *Avrupa'da Bir Cevelân* (1889).

Tarih: *Kâinat* (1871), *Üss-i İnkılap* (1876), *Tarih-i Umûmî* (1910).

Hatıra: *Menfa* (1876, Rodos sürgünü hatıraları)